

CARACTERISTICI GENERALE ALE REGIUNII KALININGRAD

Econ. Șerban GRIGORAȘ-STĂNESCU

Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București
DOI: 10.55535/GMR.2022.4.06

Acest articol prezintă o examinare succintă, dar bogată în informații, a regiunii Kaliningrad, cu scopul de a alfabetiza cititorii cu privire la un teritoriu geografic ce ține de Europa de Nord și care, în prezent, a rămas singurul trofeu european al Rusiei după câștigarea celui de Al Doilea Război Mondial. Materialul conține deopotrivă elemente generale și informații ce pot părea noi, prin care se analizează, în prima parte, geografia și istoria regiunii. După înțelegerea stării naturale și a moștenirii seculare a acestui teritoriu, vom vorbi despre politicile Federației Ruse impuse exclavei sale, despre Kaliningrad ca actor economic pe scena comercială internațională, cât și despre societate și evoluția populației din punct de vedere etnic, cultural și religios. Toate aceste elemente reprezintă un cumul de cunoștințe esențial în încercarea de a determina, în cele din urmă, importanța regiunii Kaliningrad ca bastion geopolitic de primă linie în eterna confruntare est-vest din Europa.

Cuvinte-cheie: Königsberg, Baltica, NATO, Federația Rusă, Intermarium.

INTRODUCERE

Încă de la început, consider că este necesar să facem o distincție clară între orașul Kaliningrad și regiunea Kaliningrad. Orașul are o valoare pur istorică, fiind cunoscut de către cărturari mai ales sub denumirea de Königsberg, locul unde erau încoronăți regii prusaci și, mai apoi, împărații germani. În prezent, în locul orașului prusac se găsește Kaliningrad. Acesta este un oraș reconstruit de sovietici după Al Doilea Război Mondial, pe ruinele muntelui regelui¹, este centrul administrativ și cel mai mare oraș al regiunii (care îi poartă numele). De asemenea, este al doilea cel mai mare oraș din Districtul Federal nord-vestic al Rusiei (după Sankt Petersburg), al treilea cel mai mare oraș din regiunea baltică și al șaptelea cel mai mare oraș la Marea Baltică.

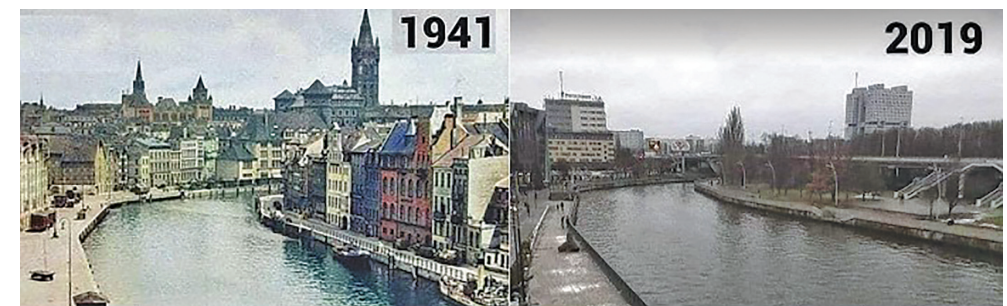

Foto nr. 1: Königsberg – 1941 și Kaliningrad – 2019

(http://www.castlesofpoland.com/prusy/krol_po131_en.htm, <https://ro.depositphotos.com/300702724/stock-photo-kaliningrad-russia-august-24-2019.html>, accesat la 15 septembrie 2022).

Istoria și geografia orașului vor fi dezbătute în primul capitol al prezentului articol. Este foarte important să descoperim „*ce a fost Königsberg?*”, cu scopul de a desluși ce va deveni Kaliningrad și, de asemenea, este esențial să înțelegem nebuloasa geografie a oblastului rusesc pentru a prefigura problemele de natură geopolitică ce pot surveni, curând, în secolul XXI. Regiunea Kaliningrad este cel mai vestic oblast al Rusiei și reprezintă o exclavă, adică între teritoriul său și teritoriul țării de care aparține sunt alte țări care le despart. Acest lucru îi dă o importanță

¹ În limba germană, Königsberg se traduce ca muntele regelui.

N.red.: Traducerea citatelor din limba engleză a fost realizată de către autorul materialului.

aparte și face orice analiză mult mai interesantă. În capitolul doi, vom expune câteva generalități referitoare la societatea care trăiește înăuntrul granițelor acestui oblat. Vom aborda analiza populației din punct de vedere demografic, cultural și antropologic, pentru a ne face o idee sumară asupra obiceiurilor locuitorilor, asupra stilului lor de viață, ba chiar asupra apartenenței lor la *ruskiy mir* ori la comunitatea europeană. Ulterior, vom afla cât de bogată este regiunea Kaliningrad, ce vinde și ce cumpără. Vom încerca să depistăm principalele aspecte de natură economică și comercială pentru a înțelege de ce existența acestei exclave depinde, în mare măsură, de vecinii europeni sau de subvențiile primite din partea Kremlinului. Oblastul Kaliningrad este unul dintre cele mai mici subiecte ale Federației Ruse, dar este departe de a fi ne semnificativ. Pentru ruși, această regiune poate avea atât o importanță strategico-militară, prin care își pot lansa forțele armate către centrul și nordul Europei, dar reprezintă și cel mai lezabil teritoriu rusesc în cazul unui război total Rusia-Uniunea Europeană/Alianța Nord-Atlantică.

REPERE ISTORICO-GEOGRAFICE

Orașul Kaliningrad este situat la o distanță – în linie dreaptă – de aproximativ 277 km de Varșovia, 527 km de Berlin, 525 km de Copenhaga, 535 km de Stockholm, 659 km de Praga, 1.000 km de Baia Mare și 1.100 km de Moscova. Deși, din punct de vedere politic, Kaliningrad este o exclavă a Federației Ruse, din punct de vedere geografic, regiunea pare mai mult o enclavă a Uniunii Europene. Mai mult ca sigur, acest argument face din acest oblat unul dintre cele mai unice și neprețuite subiecte federale rusești pe tabla de șah a geopoliticii europene.

Regiunea Kaliningrad se întinde pe 15.100 km², comparabil cu jumătate din teritoriul Belgiei. De la cel mai vestic punct al oblatului până la cel mai estic, sunt 205 km, iar din nord în sud, sunt doar 108 km. Relieful teritoriului este similar cu cel al statelor balice, cu excepția multitudinii lacurilor. Singurul lac semnificativ din regiunea Kaliningrad este Vistytis, la intersecția cu granițele Poloniei și Lituaniei. Districtul Lacurilor Mazuriane, care se întinde pe 290 km în nord-estul Poloniei și care conține peste 2.000 de lacuri, cuprinde și lacul Vistytis. Cele mai comune forme de relief sunt dealurile joase, câmpia și zonele mlăștinoase, iar 20% din suprafața oblatului este acoperită de păduri de stejar, pin, molid și fag. Un aspect interesant, din punct de vedere geopolitic, îl constituie coridorul Suwalki. Acesta măsoară 90 km lungime (între Belarus și Kaliningrad), 60 km lățime și reprezintă principala rută de transport între exclavă și teritoriul de bază. Profesorul J.R. Deni reliefează propria amintire asupra zonei, în ultima sa vizită din apropierea coridorului Suwalki: „Conducând prin zonă în octombrie anul trecut, în timpul unei călătorii de cercetare

la unitățile NATO, am găsit o regiune rurală larg întinsă, predominant caracterizată de terenuri agricole, păduri și sate mici. O mare parte din acest teren este ideal pentru vehiculele pe șenile, cum ar fi tancurile, având în vedere drumurile foarte limitate și dealurile blânde”. (Deni, 2022).

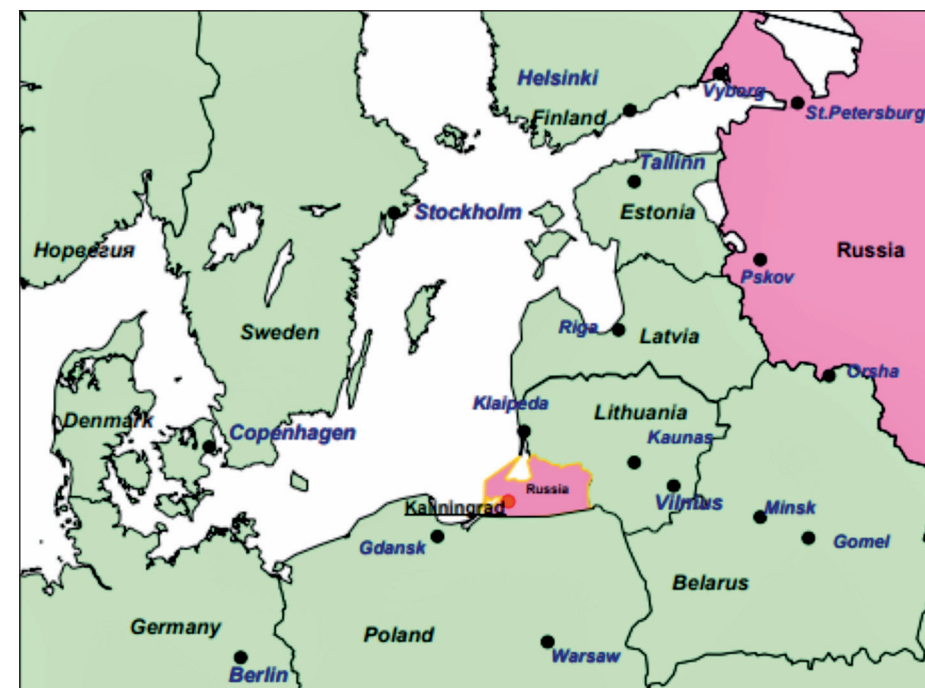

Figura nr. 1: Kaliningrad în Europa (Vinokurov, 2007, p. 1)

Infrastructura este modestă în toată regiunea. Singurele legături terestre dintre Europa Centrală și statele baltice sunt reprezentate de două autostrăzi (una cu două benzi pe sens, cealaltă cu o bandă pe sens) și o cale ferată. Polonezii pot lua trenul spre Lituania doar o singură dată, la final de săptămână. Lipsa infrastructurii adecvate face imposibil un răspuns rapid al NATO în cazul unei incursiuni rusești de „*eliberare*” sau „*protejare*” a minorităților ruse din țările baltice. Din dorința de a reduce decalajele față de vestul continentului și de a crește interconectivitatea estului cu vestul Europei, a luat naștere *Inițiativa celor 3 Mări*. Această platformă politică aduce sub aceeași umbrelă 12 state membre ale Uniunii Europene din centrul și sud-estul Europei, țări care au avut un destin similar (mai puțin Austria), fiind la răscrucea imperiilor și, astfel, incapabile de dezvoltare sustenabilă. Principalele obiective ale acestei sub-uniuni europene regionale sunt: creșterea economică, dezvoltarea infrastructurii, creșterea nivelului de digitalizare și întocmirea de proiecte energetice

comune. Dezvoltarea regiunii *Intermarium* și sporirea inițiativelor europene și regionale au dus la excluderea Kaliningradului și transformarea oblastului într-o zonă gri. „*Analizii media și oamenii de știință văd regiunea Kaliningrad ca pe o dublă periferie, din moment ce este exclusă de la proiectele majore de modernizare atât din partea Uniunii Europene, cât și din partea Federației Ruse*”. (Sebentsov, Zotova, 2013, p. 81). Coridorul Suwalki și exclava Kaliningrad rămân „*tendonul lui Ahile*” al Alianței Nord-Atlantice. Această zonă poate deveni, în viitor, mai fierbinte decât este în prezent Zona Extinsă a Mării Negre, acolo unde sunt o multitudine de conflicte înghețate. „*Coridorul Suwalki separă exclava rusă Kaliningrad de Belarus, iar acum, găzduiește mii de trupe rusești și, în curând, va reprezenta căminul unor forțe ruse staționate permanent, alături de avioane de luptă avansate și de arme nucleare. Acesta reprezintă singura modalitate de a ajunge pe cale rutieră sau feroviară din Polonia și Europa Centrală în statele baltice – probabil, cei mai expuși membri ai NATO*”. (Deni, 2022). Cu toate acestea, putem privi problema din ambele direcții. Este la fel de complicat pentru Rusia să-și evacueze în siguranță civilii din Kaliningrad, pe cât ar fi pentru NATO să protejeze țările baltice în cazul unui *blitzkrieg* rusec.

Din punct de vedere istoric, este interesant de urmărit traseul sinuos și imprevizibil al tranziției de la Königsberg la Kaliningrad. Orașul Königsberg a fost fondat de către ordinul religios al Cavalerilor Teutoni, în jurul anului 1255. Aceștia își începuseră „*cruciada*” de creștinare a băștinașilor din zona baltică. În 1525, s-a format ducatul Prusiei, în partea vestică a fostului stat monastic al Cavalerilor Teutoni. Mulți consideră acest lucru o consecință a Reformei și publicării celor 95 Teze ale lui Martin Luther. Ducatul Prusiei este considerat primul stat protestant luteran, cu o populație majoritar vorbitoare a unui dialect germanic. Începutul secolului XVII vine cu evenimente ce vor schimba radical cursul istoriei europene. În primul rând, în 1618, se instituie uniunea Prusia-Brandenburg, deoarece John Sigismund de Hohenzollern, prinț elector al Brandenburgului, este ales și duce al Prusiei. După Pacea de la Westfalia (1648), noua ordine mondială găsea Sfântul Imperiu Roman de națiune germanică slăbit, iar Franța, călăuzită de Richelieu, devenea noul hegemon al Europei. Politicile externe franceze și cele ale țărilor protestante au înțeles importanța diminuării influenței catolicismului și a Habsburgilor în afacerile europene, așa că, în noua ordine europeană, se dorea acordarea de cât mai multă importanță Hohenzollernilor și Prusiei. La începutul secolului XVIII, mai precis în 1709, ducatul Prusia-Brandenburg devine regat, iar capitala este mutată din Königsberg la Berlin, de către regele Friederich I.

După războaiele napoleoniene, de la începutul secolului XIX, se creează Confederația Germană, considerându-se că o uniune de state germane ar putea opri Franța dintr-o nouă incursiune spre est. În această confederație de state germane, principalii actori erau Imperiul Austriac și Prusia. Pe fondul neînțelegerilor dintre cele două puteri germane și datorită strategiilor cancelarului Bismarck și a superiorității tehnice și militare a armatei prusace se creează, în 1871, Imperiul German, în urma a două războaie câștigate de Prusia împotriva Austriei (1866) și a Franței (1870).

Imperiul German s-a dizolvat după ce a pierdut Primul Război Mondial, iar noua Republică de la Weimer a fost despărțită de teritoriul Prusiei de Est, care devine o exclavă, prin formarea orașului liber Danzig, sub administrația Ligii Națiunilor. După ce a pierdut și Al Doilea Război Mondial, Germania este deposedată definitiv de regiunea geografică a Prusiei de Est. Acest teritoriu a fost împărțit între Polonia (stat marionetă al Uniunii Sovietice), Lituania (republică socialistă integrată în Uniunea Sovietică) și oblastul Kaliningrad (regiunea din jurul orașului istoric Königsberg), proaspăt intrat în componența Uniunii Sovietice. De la finalul celui de Al Doilea Război Mondial, s-a încercat ștergerea completă a istoriei și a identității orașului prusac Königsberg. Folosirea limbii germane și a denumirilor germane a fost interzisă și pedepsită cu brutalitate. Toate străzile și clădirile au fost redenumite, iar arhivele orașului Königsberg au fost ori distruse, ori mutate la Moscova. Istoria orașului a fost rescrisă, iar monumentele sovietice au avut un mare rol în acest scop. Majoritatea monumentelor ridicate în regiunea Kaliningrad conturează imaginea victorioasă a Armatei Roșii „*eliberatoare*”. Finalul celui de Al Doilea Război Mondial constituie începutul existenței orașului Kaliningrad. Numele orașului, unde erau, în trecut, încoronați regii prusaci și împărații germani, este dat, în prezent, de un camarad de nădejde al lui Stalin, Mikhail Kalinin². Civilii germani erau priviți de către sovietici ca fiind contaminați cu germenii fascismului, iar până în 1948, au fost expulzați cu toții din Kaliningrad în Republica Democrată Germană. În 1945, erau în Königsberg aproximativ 5.000 de etnici ruși și membri ai Armatei Roșii, dar, în 1948, erau deja aproape jumătate de milion de vorbitori de limbă rusă în Kaliningrad. Colonizarea s-a realizat cu oameni din Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste/URSS, în special cu ruși, ucrainieni, beloruși, tătari, georgieni și uzbeki.

² În slavona veche, „grad” înseamnă „oraș”. Kaliningrad = orașul lui Kalinin.

ANALIZA UMANISTĂ A REGIUNII KALININGRAD

Generalități sociologice

În prezent, populația orașului Kaliningrad este de până în jumătate de milion de locuitori și populația întregului oblast este de aproape un milion de locuitori (78% stabiliți în zone urbane). Conform recensământului rus din 2010, compoziția regiunii Kaliningrad este următoarea: 86.4% ruși, 3.7% ucrainieni, 3.6% beloruși, 1.1% lituanieni, 1% armeni, 0.8% germani, 0.5% tătari, 0.4% azeri, 0.3% polonezi, 0.3% uzbeki, 1.9% nespecificat. Se observă, în prezent, arealul etnic, lăsat moștenire de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste în regiunea baltică, asemeni procentului ridicat de etnici ruși din fiecare stat baltic sau din fiecare fostă republică sovietică. Religia predominantă este creștinismul ortodox, însă procentul este destul de mic, circa 31% din populație. *„Cândva o zonă extrem de amestecată din punct de vedere etnic, cu populații de germani, polonezi, lituanieni și evrei, a fost curățată etnic de cea mai mare parte a populației băștinașe de către Stalin. Acest proces a fost urmat de o campanie sistematică de rusificare, care a încercat să șteargă toate urmele moștenirii germane”.* (Wolff, 2022).

Regiunea *Intermarium* este teritoriul de forma unui triunghi, care-și are vârfurile în Marea Neagră, Marea Baltică și Marea Adriatică. Această regiune reprezintă granița dintre cultura și civilizația Europei Occidentale și cea a diversificatei Asii. Acest teritoriu a fost invadat de la est la vest și viceversa de mult prea multe ori în istorie, iar popoarele băștinașe ale acestui teritoriu nu s-au bucurat de o situație politică stabilă sau de dezvoltare economică durabilă, deoarece erau așezate pe câmpul de bătaie al marilor imperii. Războaiele și consecințele acestora au modificat constant structura etnică și politică a acestui teritoriu. În anul 1867, la începutul perioadei de supremație germană asupra Europei, orașul Königsberg avea puțin peste 106 mii de locuitori, dintre care aproximativ 98 de mii erau protestanți, iar catolici și evrei, în jur de 3 mii fiecare. Înainte de Al Doilea Război Mondial (1939), Königsberg număra aproape 320 de mii de protestanți, 22 de mii de catolici și doar 2 mii de evrei (majoritatea emigraseră deja în SUA). Preschimbarea orașului prusac Königsberg în orașul sovietic Kaliningrad a reprezentat unul dintre cele mai mari exoduri de populație civilă din istoria modernă și, de asemenea, a însemnat una dintre cele mai violente campanii de ocupare. Deznodământul celui de Al Doilea Război Mondial a fost catastrofal, 80% din orașul Königsberg fiind distrus. Prusia de Est, împreună cu capitala sa, au fost șterse de pe hartă, la propriu. În timpul Conferinței de la Potsdam (17 iulie 1945), s-a stabilit ca orașul Königsberg și Prusia orientală să fie anexate la URSS. În octombrie 1945, erau doar 4.836 de civili sovietici în Königsberg, apoi,

în februarie 1946, numărul acestora a devenit 7.843. La primul transport de persoane, pe 23 august 1946, au fost aduse 11 mii de familii din cadrul Uniunii Sovietice. Pe 1 februarie 1947, alți 278 de mii de civili sovietici au venit în Kaliningrad, iar germanii au început să fie minoritari. La începutul anului 1946, mai erau aproximativ 70 de mii de germani în fosta capitală prusacă. În aprilie 1946, s-a realizat încorporarea politică propriu-zisă a Königsbergului în URSS și redenumirea acestuia. Germanii au fost ținuți până în 1948, în special pentru a ajuta la reconstrucția regiunii și pentru a presta muncă silnică, în principal în agricultură. Pe 11 octombrie 1947, s-a semnat ordinul de strămutare. Până la finalul anului, au fost mutați 30 de mii germani, iar până la mijlocul lui 1948, circa 102 mii de germani au fost mutați din regiunea Königsberg. Doar specialiștii germani au mai rămas în oblastul rusesc. În 1950, populația orașului Kaliningrad era de aproximativ 300 de mii oameni, dintre care 77% erau ruși, 9,4% beloruși, 5,8% ucraineni, 3,7% lituanieni și 4% din alte părți ale Uniunii Sovietice.

Un amănunt interesat despre populația oblastului Kaliningrad este faptul că balanța demografică este pozitivă comparativ cu situația regiunilor vecine. Populația Poloniei în 2020 avea aceeași valoare cu cea din anul 1990, iar populația Lituaniei din 2020 este de doar 2.7 milioane de rezidenți, comparativ cu 3.7 milioane în 1990. Kaliningradul este singurul teritoriu din zonă în care procentul creșterii demografice a crescut constant, acest lucru fiind cauzat și de accesarea statelor baltice și a Poloniei în Uniunea Europeană. *„Ca urmare a migrației pozitive din anii 1990, populația este stabilă. Cu toate acestea, speranța de viață în regiune este mai mică; nu există schimbări marcabile în rata mortalității, ceea ce indică un nivel ridicat de patologie socială (alcoolism, droguri, HIV)”.* (Sebentsov, Zotova, p. 86). S-a realizat un studiu de caz³ pe 675 de studenți din cadrul a trei facultăți de top ce se află în orașe riverane Mării Baltice. Respondenții – de la Universitatea Federală Baltică „Immanuel Kant”, Universitatea din Gdnask și Universitatea din Klaipeda – au conchis că slaba cooperare transfrontalieră este cauzată de: orientările geopolitice, politicile autorităților și stereotipurile care au modelat opinia publică pe parcursul deceniilor. *„Studenții din Kaliningrad, precum și populația rusă, în general, sunt predispuși la opinii pesimiste cu privire la perspectivele regiunii: 55,6% dintre studenți de la Universitatea <Immanuel Kant> consideră că, în viitorul apropiat, situația*

³ Studiul a fost realizat de o echipă de cercetare de la Universitatea „Immanuel Kant” (condusă de G.M. Fedorov și E.S. Fidrya), Universitatea Klaipeda (Eduardas Spiriagevas) și Universitatea din Gdansk (J. Wendt), cu ajutorul unui chestionar elaborat de V.A. Kolosov și O.I. Vendina, în cadrul unui proiect al Russian Foundation for Basic Research (nr. 12-06-91052). N.A.

din regiune va rămână neschimbată. Doar 34,6% dintre studenții din Gdansk și 18% din Klaipeda au același punct de vedere despre regiunile lor. Studenții din Kaliningrad sunt mai optimiști cu privire la viitorul lor decât la perspectivele regionale”. (Ib., p. 87).

Generalități politice

Conform Constituției actualizate, după anexarea Peninsulei Crimeea, în 2014, Federația Rusă are în componență 85 de subiecte federale: 22 de republici, 3 orașe de importanță federală, 9 kraisuri, 46 de oblasturi, 4 okruguri autonome și un oblast autonom al evreilor. Împărțirea puterilor în stat se realizează astfel: Președintele – primul om în stat și șeful armatei; Guvernul – are rol executiv și este condus de un prim-ministru (al doilea om în stat); Parlamentul/Ansamblul Federal – împărțit în *Duma de Stat* (camera inferioară) și *Consiliul Federal* (camera superioară); Curtea Supremă – organul suprem care subordonează toate tribunalele dinăuntrul granițelor Federației Ruse. În ultimele două decenii, politica rusească a fost total subordonată partidului politic *Rusia Unită* (partidul lui Vladimir Putin). În prezent, din cele 616 de locuri din Parlament, 466 sunt ocupate de membrii partidului *Rusia Unită* – 324/450 locuri în Duma de Stat și 142/166 locuri în Consiliul Federal.

Regiunea Kaliningrad are doi deputați prezenți în Duma de Stat și doi reprezentanți în Consiliul Federal, toți fiind afiliați partidului *Rusia Unită*. Autoritatea politică din regiunea Kaliningrad este constituită de Ansamblul Legislativ și de Guvernator, cel din urmă fiind șeful guvernului regional. Aceștia se ocupă de gestionarea bugetului și aplicarea legilor regionale specifice bunăstării populației indigene. Din cele 40 de locuri în Ansamblul Legislativ din regiunea Kaliningrad, 29 sunt ocupate de membrii partidului *Rusia Unită* și 6 locuri sunt ocupate de membrii Partidului Comunist.

Obiectivele politice principale ale Kremlinului vizavi de regiunea Kaliningrad sunt: reducerea exclavizării regiunii față de Rusia, coroborată cu trenarea cooperării oblastului cu Uniunea Europeană, slăbirea sentimentului distinctiv al cetățenilor din exclavă față de cei din patria mamă și menținerea stabilității sociale și a predictibilității acesteia. Sunt stârpite de la rădăcină orice fenomene, fie ele în faze incipiente, ce pot cauza separarea oblastului de Rusia. „*Kremlinul va depune eforturi pentru a menține stabilitatea socială prin dezvoltare economică, menținerea capacității rezidenților de a călători în afara regiunii și prin continuarea subvenționării regiunii*”. (Wisniewska, Domanska, Strzelecki, Zochowski, 2016, p. 20). Propaganda rusă este la un nivel mai mare în Kaliningrad decât în alte regiuni ale federației, deoarece oblastul este înconjurat de state membre ale NATO/UE. Manipularea alegerilor și fraudă electorală sunt fenomene activ practicate în Rusia,

iar Kaliningradul este supus continuu la astfel de activități pentru a nu ajunge la putere un partid naționalist care să vrea independența și transformarea oblastului în al patrulea stat baltic ori accederea la putere a unui partid pro-european. „*Campania electorală din regiune a trecut aproape neobservată, ceea ce reprezintă o încercare de a descuraja cetățenii de la datoria lor civică. În consecință, prezența la vot a fost scăzută – oficial, 44% (comparativ cu 47,9%, la nivel național)*”. (Ib., p. 17). Putem presupune că propaganda rusă și-a atins scopul. Anexarea Peninsulei Crimeea a fost aprobată de circa 88% din rezidenții oblastului. Cu toate acestea, situația economică nefavorabilă cetățenilor din Kaliningrad, comparativ cu cea din Polonia sau Lituania, poate crea mișcări sociale și destabilizare politică. Cele mai mari revolte din Rusia, de la destrămarea Uniunii Sovietice, au fost surprinse în Kaliningrad, la începutul anului 2010, unde se aproximează că au participat circa 12.000 de persoane la demonstrații pașnice împotriva partidului Rusia Unită. Kremlinul știe că liniștea din oblast depinde de bunăstarea generală a locuitorilor și obișnuirea acestora cu starea continuă de militarizare. În prezent, se estimează că aproximativ 30% din populația oblastului Kaliningrad este compusă din membrii Armatei ruse, reprezentanții instituțiilor de forță și demnitarii publici împreună cu familiile acestora. După cum se vede, populația autohtonă este martora unei puternice infuențe din partea personalului militar.

Situația economică și comercială

Economia regiunii Kaliningrad este caracterizată de o piață internă relativ mică (aproximativ un milion de rezidenți), investiții insuficiente (fie din partea Rusiei, ori din partea inițiativelor europene de dezvoltare regională) și de o balanță comercială cu un deficit uluitor. În anul 2021, regiunea Kaliningrad a efectuat exporturi de 2.4 miliarde de dolari și a importat de aproape trei ori mai mult. Comparativ cu celelalte regiuni ale Federației Ruse, în 2021, Kaliningrad a fost pe locul patru din 85 de subiecte federale în absorbția importurilor și pe locul 35 din 85 în topul regiunilor exportatoare. Este un lucru interesant, dacă ne gândim că 4% din totalul importurilor Federației Ruse se duc în regiunea Kaliningrad, acesta având doar 0,65% din populația întregii federații. Principalele state care exportă în Kaliningrad sunt: Coreea de Sud (27,6%), China (9,7%), Slovacia (6,3%), Belarus (5,4%), Germania (5,5%), Polonia (3,7%), SUA (5,6%), Paraguay (6,7%) și Brazilia (8,2%). Principalele produse importate sunt: piese folosite în industria transporturilor (32%), legume (19%), mașinării (10%), produse de origine animală (6%) (OEC, 2022).

În primul deceniu al mileniului III, Kaliningrad a trecut printr-o revigorare economică datorată: 1. deschiderii Rusiei către comerțul global odată cu dizolvarea

Uniunii Sovietice; **2.** înființarea Zonei Economice Speciale Yantar, în 1996; **3.** lărgirea Uniunii Europene în jurul oblastului și acordurile economice agreabile între UE și Rusia; **4.** intrarea Rusiei în Organizația Mondială a Comerțului, din 2012. „Regimul Zonei Economice Speciale a jucat un rol crucial în determinarea tiparelor de producție și specializarea comercială. Cu 40% din totalul comerțului desfășurat cu Rusia continentală, 20-25% cu statele UE-15 și aproximativ 20% cu noii membri ai Uniunii (Polonia și Lituania), Kaliningrad devine specializat în comerțul cu regiunile UE și Rusia”. (Vinokurov, p. 22). Odată cu venirea la putere a președintelui Putin, Zona Economică Specială Yantar s-a transformat într-un instrument care creștea dependența regiunii Kaliningrad de Moscova. Curând, corupția a crescut, iar oligarhii au început să asimileze resursele din mica industrie autohtonă. A fost restricționat în mod treptat accesul companiilor internaționale și se pune accentul mai mult pe prioritizarea întreprinderilor mari decât pe sprijinirea întreprinderilor mici și mijlocii. „La 1 aprilie 2016, privilegiile zonei economice speciale a Kaliningradului expiră, ceea ce înseamnă că nu va mai beneficia de reducerea taxelor vamale la comerț și va trebui să stea pe picioarele sale”. (Sukhankin, 2016). Corporațiile străine au început relocarea în 2012 și s-au orientat către Belarus, Polonia sau Lituania. Dezastrul economic pentru Kaliningrad de abia începuse în 2012, atunci când investițiile străine retrase din țară pe parcursul anului au lăsat un deficit serios, iar penuria de capital străin se simțea aspru în buzunarele cetățenilor oblastului. „Investițiile în regiune au scăzut pentru al patrulea an consecutiv (10% media anuală), iar veniturile nete ale rezidenților au scăzut în 2016 față de 2015 cu 6%”. (Wisniewska et al., p. 10). Pe lângă aceste aspecte, mai este și faptul că investitorii străini sunt descurajați să investească în regiunea Kaliningrad din cauză că doar o treime din micuțul teritoriu este accesibil civililor, din motive evidente de securitate națională. Din punct de vedere al corupției, aceasta este o oglindire perfectă a politicii Rusiei din perioada lui Putin. Economia rusească este subordonată oligarhilor. Oamenii cheie din mediul de afaceri sunt obedienți față de liderul suprem al țării și, în schimb, primesc contracte preferențiale, care îi transformă în miliardari, în detrimentul cetățenilor simpli. Se presupune că mai mult de 80% din resursele de chihlimbar⁴ ale Planetei se află în minele exclavei. „În 2015, fabrica de chihlimbar din Kaliningrad, situată în Yantarny, a extras 313 tone de chihlimbar, iar veniturile sale din vânzări au ajuns la 1,3 miliarde de ruble (aprox. 21 de milioane de dolari). Nivelul estimat al producției ilegale în Kaliningrad este în prezent de aproximativ

⁴ În limba rusă, „Yantar” se traduce „chihlimbar”.

150 de tone anual”. (Ib., p. 12). Tot sectorul chihlimbarului este controlat de compania de casă a Administrației Prezidențiale Ruse – Rostec.

Kaliningradul beneficiază de câțiva factori pozitivi, care îi cresc importanța la nivel geopolitic și comercial. Kaliningrad este o regiune foarte importantă pentru China și pentru Noul Drum al Mătăsii. La finalul anului 2020, a fost inaugurată calea ferată pe ruta Xi'an-Kaliningrad, iar călătoria a durat aproximativ 11 zile (aproape 7.000 km). Portul Kaliningrad este singurul port al Federației Ruse care rămâne dezghețat pe toată perioada anului și acesta deschide calea Chinei către comerțul cu partea septentrională a Europei. Cu toate acestea, portul este unul modest, având o capacitate de operare manuală de doar 12.7 milioane de tone anual. Comparativ, porturile poloneze Gdynia și Gdansk au capacități de 15, respectiv 25 de milioane de tone, iar portul lituanian Klaipeda are o capacitate de 40 de milioane de tone anual. În cazul de față, interesul locuitorilor regiunii Kaliningrad de dezvoltare și îmbunătățire a traiului nu coincide cu politicile Kremlinului. Exclavizarea din ce în ce mai accentuată resimțită de Kaliningrad, practic înghițită de țări membre ale UE și NATO (mai ales după aderarea Suediei și Finlandei), este și mai împovărătoare din cauza dependenței față de relațiile volatile Occident-Rusia. Relația dintre Moscova și Kaliningrad este simplă: bani în schimbul loialității. Comparativ cu traiul de viață din alte regiuni ale Federației Ruse, poziția strategică la Marea Baltică și apartenența la teritoriul european îi oferă o oarecare autosusținere. Dezavantajul este că, din cauza statutului de exclavă, cu teritoriul înconjurat de țări ale Uniunii Europene și departe de teritoriul mamă, sancțiunile europene împotriva Federației Ruse se simt cel mai rău în Kaliningrad. În plus, atitudinea provocatoare a Kremlinului față de suveranitatea statelor baltice (Letonia, Lituania și Estonia) sau a Poloniei pot atrage atitudini negative ale vecinilor Kaliningradului asupra exclavei. Economistul John Friedmann răspunde, în propria *teorie Centru-Periferie*⁵, de ce anumite regiuni sunt impactate din punct de vedere economic, politic și cultural în mod diferit și de ce anumite zone geografice sunt prospere, pe când altele se luptă în subsistență. Regiunea Kaliningrad este văzută ca un coridor internațional de dezvoltare, iar Friedmann sugerează că regiunile marginale (sau periferice) sunt obligate să coopereze cu vecinii pentru a se putea dezvolta armonios.

⁵ Această teorie, patentată de economistul John Friedmann în 1963, explică felul în care subordonarea regională este exercitată de hegemon pe toate palierele – economic, militar, politic și cultural – asupra „sferei sale de influență”.

RĂZBOIUL ARMELOR ȘI DIPLOMAȚIA PĂCII

Echilibrul de putere în regiunea baltică

Din punct de vedere geopolitic, pentru Federația Rusă, fiecare stat baltic are anumite caracteristici geostrategice semnificative, pe care istoria le-a demonstrat în nenumărate rânduri. Spre exemplu, Estonia a fost înzestrată cu poziția sa geografică la intrarea în Golful Finlandei și în proximitatea Sankt Petersburgului. Controlul acestei zone de către Rusia liniștește Kremlinul cu privire la un posibil atac asupra districtului federal nord-vestic și, implicit, asupra orașului de importanță federală Sankt Petersburg. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, naziștii au efectuat, poate, cea mai sângeroasă blocadă din istoria lumii. Naziștii au decuplat populația orașului Leningrad de la ajutoare (militare, medicale, mâncare, apă potabilă etc.) timp de doi ani și jumătate, lucru ce a cauzat moartea a peste un milion de rezidenți ai orașului. Partea sudică a Mării Baltice se întrepătrunde cu Marea Câmpie Europeană, o zonă cu un relief care a înlesnit mereu invaziile militare. Istoria ne-a demonstrat, în cel puțin două rânduri, că invaziile totale ale Vestului către Est se fac cu ușurință, străbătând Câmpia germano-poloneză. Când rușii își proiectează strategia militară pentru zona nord-vestică și Marea Baltică, nu se sfiesc să folosească toată forța pentru a-și atinge obiectivele geostrategice, deoarece au întipărit în minte genocidul produs de naziști în perioada 1941-1944.

După destrămarea Uniunii Sovietice, Kaliningrad avea toate premisele să devină o poveste de succes în comparație cu alte regiuni ale Rusiei. Se dorea a fi un liant de cooperare între Rusia și Europa, iar în unele scenarii, era privit ca un Hong Kong rusesc la Marea Baltică. *„Din anii 1990 până la începutul anilor 2000, unitățile dislocate acolo au fost neglijate – la fel ca și Forțele Armate, în general. Marea Baltică nu mai avea de ce să fie protejată, iar acest lucru a lăsat Flota Rusă din Marea Baltică în derivă, căutând un raison d'être”.* (Westerlund, 2017). La finalul ultimului deceniu al secolului XX, Rusia era ocupată cu construcția conductei Nord Stream și cu mișcările separatiste din Cecenia. *„În 1997, Rusia și-a redus unilateral unitățile terestre și navale din regiunea sa nord-vestică cu 40%, contribuind în mod semnificativ la un mediu de securitate mai favorabil în rândul statelor baltice”.* (Forsström, 2019, p. 732). În primul deceniu după dizolvarea Uniunii Sovietice, NATO reprezenta doar o simplă atenționare, nimic concret. Alianța Nord-Atlantică a fost privită ca o amenințare directă asupra securității ruse începând cu anul 2010. De atunci, în fiecare doctrină militară actualizată a președintelui, Vladimir Putin a văzut NATO drept cea mai mare amenințare pentru existența Rusiei. Regiunea Kaliningrad este considerată, pe drept, unul dintre cei trei piloni ai securității flancului vestic al Federației Ruse. Crimeea-Armavir-Kaliningrad

crează un radar cuprinzător prin care Federația Rusă este anunțată în timp util de orice posibil atac venit dinspre Europa. *„Pe timp de pace și de criză, Kaliningrad oferă o poziție avansată pentru colectarea informațiilor și pentru supraveghere, dar reprezintă și o platformă strategică de descurajare folosind mijloace militare.”* (Westerlund, 2017).

Federația Rusă este împărțită în opt districte federale (fără a lua în considerare Crimeea), iar Districtul Federal Central, cu sediul administrativ la Moscova, și districtul federal nord-vestic, cu sediul administrativ la St. Petersburg, sunt sub protecția Districtului Militar Vestic. Districtul Militar Vestic, unde se află și Kaliningrad, este al doilea cel mai mic district militar al Rusiei din punct de vedere geografic, dar primul ca importanță, deoarece principalul inamic al rușilor a rămas NATO. Pe vremea Uniunii Sovietice, în locul Districtului Militar Vestic se afla districtul militar al Moscovei, districtul militar al Leningradului și cel al Kaliningradului. *„Moscova (...) consideră amenințările venite din vest ca fiind cele mai severe amenințări ce pot pune în pericol securitatea militară și existența statului rus”.* (Muzyka, 2021, p. 4). Armata Rusiei este a cincea cea mai numeroasă armată din punct de vedere al militarilor activi, aproximativ un milion de militari (după China, India, SUA și Coreea de Nord; România este pe locul 54 în acest top), dar e și armata cu cei mai mulți militari în rezervă, aproximativ două milioane. Din punct de vedere al bugetului, Armata Rusă s-a clasat, în 2021, pe locul 5 în topul țărilor ce au efectuat cheltuieli în domeniul militar. Conform estimărilor (Russian Forces, p. 3), Federația Rusă are în Districtul Militar Vestic două armate de arme combinate, a 20-a în Voronezh (la 300 km de Harkov) și a 6-a în St. Petersburg, și circa 200 de unități militare în acest district militar. Cu toate acestea, armata a 6-a de arme combinate este cea mai slabă, deoarece orice încercare de dezvoltare a acesteia ar putea părea o amenințare prea mare pentru statele baltice și, implicit, pentru NATO. Fie că vorbim de forțe NATO, ori de amatele naționale, prezența militară în țările baltice este mai degrabă neutră decât echilibrată. Estonia a alocat pentru apărare, în 2021, aproximativ 770 de milioane de dolari și are aproape 34.000 de militari (activi, plus în rezervă). Cifre similare are și Letonia, iar Lituania are cât cele două adunate. Interesant este că suma populației Estoniei (aprox 770.000) și cea a Letoniei (aprox 1,8 mil.) sunt aproape egale cu populația Lituaniei, aprox. 2.7 milioane de oameni. Personalul NATO din cele trei state baltice este în jur de 4.500 de militari. În cazul unui război total, se pare că Rusia domină regiunea. Sau, cel puțin, a avut această postură până în momentul invadării Ucrainei, în 2022. De atunci, Suedia și Finlanda – doi actori cheie în nordul Europei și în Marea Baltică – au decis integrarea acestora sub umbrela apărării colective oferite de NATO. Balanța de putere pare să se schimbe

și pe țărmul sudic al Balticii, chiar lângă exclava Kaliningrad. Polonia, îngrijorată de încălcările constante ale dreptului internațional de către Rusia, va deveni cea mai puternică forță terestră din Europa. Este clar că vom asista la schimbări mărețe în sudul și estul Europei, posibil ca inițiativele regionale să propulseze zona și să deturneze Europa Occidentală din punct de vedere economic și militar. În acest sens, este interesant să aflăm și deznodământul Războiului din Ucraina, care, în prezent, durează de peste 200 de zile. Regiunea Kaliningrad este, practic, înghițită de state membre ale UE și ale NATO, iar acesta reprezintă un motiv întemeiat pentru care Rusia nu ar trebui să atace vreun stat baltic. Cetățenii din exclavă se consideră ruși și au fost, în proporție covârșitoare, simpatizanți ai anexării Crimeei sau ai războiului din Ucraina. *„Pentru Rusia, principala semnificație a Kaliningradului este strict militară, acesta se aseamănă cu un portavion ce nu poate fi scufundat. Ca bază militară, regiunea contribuie semnificativ la profunzimea strategică a Rusiei și este un atu critic pentru Moscova și pentru realizarea sistemului anti-acces (A2AD) în Marea Baltică, subminând potențialul de manevră al NATO în statele baltice și Polonia”.* (Wolff, 2022). În prezent, rolul Kaliningradului este de instrument de coerciție asupra actorilor regionali care se află în raza armelor nucleare instalate în oblast sau în Districtul Militar Vestic. *„Sistemul de rachete Iskander a fost introdus pentru prima dată în regiune în 2016 și, apoi, a fost modernizat, în 2018, ca parte a strategiei ruse de a contracara desfășurarea de către NATO a unui scut de apărare anti-rachetă în Europa”.* (Ib.). Regiunea Kaliningrad este apărată de Corpul 11 Armată din cadrul Trupelor de Apărare de Coastă a Flotei, forțe de apărare aeriană și anti-aeriană, plus Flota Rusă la Marea Baltică. Cele mai de temut capacități ruse din componența Corpului 11 Armată sunt lansatoarele de rachete auto-propulsate BM-27 Uragan și BM-30 Smerch, care pot trage cu 12 rachete în 38 de secunde și pot produce distrugerii pe o suprafață de 67 de hectare. În Brigada 152, situată în Chenryakovsk (estul oblastului), se găsesc rachete Iskander. Rachetele balistice cu rază scurtă Iskander sunt o armă versatilă, ce poate avea ca încărcătură focoase nucleare. Acestea sunt la limita Tratatului INF (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty) și sunt foarte greu de interceptat. Rachetele Iskander pot ataca un punct aflat la maximum 500 km și pot fi lansate atât de pe o platformă terestră, cât și de pe una navală. Cel mai vestic punct pe care l-ar putea ataca într-o situație dramatică ar fi Berlinul. Dintre toate diviziile de apărare aeriană și anti-aeriană ale Rusiei, cele mai performante sunt în Districtul Militar Vestic. *„O caracteristică intrinsecă a spațiului de luptă din zona țărilor baltice este reprezentată de capacitățile aviatice ale Armatei ruse, care includ un regiment și o brigadă. Motivul din spatele unei astfel de poziții de forță este reprezentat de solul din jurul statelor baltice,*

care, din cauza numărului mare de lacuri, râuri și a terenului mlăștinos, nu este favorizat războiul terestru”. (Muzyka, p. 37). Flota Rusă la Marea Baltică are două baze: în Kronstadt (aparține de portul din St. Petersburg) și în Baltysk (Kaliningrad). Cele mai de temut arme sunt sistemele de lansare verticală a rachetelor de croazieră anti-navă Kalibr și Osnik, ambele cu arsenal nuclear, ambele putând atinge ținte la distanță de 1.000-2.000 km. Alături de acestea mai avem și rachetele Iskander, dar și pe cele hipersonice Zircon. Acestea din urmă pot atinge o țintă la 1.000 km și au o viteză de Mach 9 (11.000 km/oră), foarte greu de interceptat.

Diplomația militară

În Doctrina Militară rusă din anul 2014 este specificată o nouă posibilă amenințare asupra securității naționale – *„lovitura globală împotriva Rusiei”* (Forsström, 2019, p. 740). Rusia este cea mai întinsă țară de pe suprafața Pământului, împarte granițe terestre cu 16 state suverane și două granițe maritime cu SUA și Japonia. Chiar dacă Rusia a reprezentat o mare putere, din secolul XVIII până în prezent, iar acum are cel mai mare arsenal nuclear din lume, tot este nevoită să lege anumite alianțe militare pentru a putea apăra vastul său teritoriu. Mediul de securitate de la începutul secolului XXI tinde spre multipolaritate și se remarcă cu ușurință o stare de militarizare a statelor lumii. Rusia încearcă să-și țesească legături cu statele regionale preferate prin exerciții militare comune și prin export de materii prime și armament la un preț avantajos. Câteva din cele mai importante exerciții militare pe care le gestionează Rusia împreună cu statele prietene sunt: *Shchit Soyuz*a (cu Belarus), *Frăția slavă* (Serbia+Belarus), *Vostok* (China+Mongolia), *Apărătorii prieteniei* (cu Egipt), *Kavkaz* (Armenia, Belarus, China, Iran, Pakistan, Myanmar), *Țenter* (China, Pakistan, Kyrgyzstan, India, Kazahstan, Tadjikistan, Uzbekistan). Însă, de când a început războiul din Ucraina, în 2022, se observă o atitudine mai rece a aliaților asiatici și caucazieni ai Rusiei și ralierea acestora din ce în ce mai mult în jurul Chinei. Observăm deja că două state suverane pe care Rusia le consideră în *ruskiy mir* au fost atacate de la începutul secolului XXI (Ucraina și Georgia). Nu o să mai dureze mult până când o să apară tensiuni la toate frontierele lumii ruse, precum cele dintre Armenia-Azerbaidjan și Tadjikistan-Kyrgyzstan, precum manifestațiile pro-democrație din Iran și Kazahstan, iar federația multi-etnică va sucomba, după 300 de ani caracterizați de veșnica dorință de expansiune.

Din moment ce cea mai mare amenințare la adresa Rusiei este NATO, iar cel mai probabil teatru de război va fi, din nou, bătrânul continent european, mi-am propus să analizez evoluția exercițiului militar Zapad („Vest”, în limba rusă) pentru a putea face niște previziuni asumate asupra ipoteticului scenariu al invadării teritoriului NATO prin țările baltice sau Polonia. *„Dintre toate districtele militare, Districtul*

Militar Vestic al Rusiei are cele mai robuste, mai numeroase și mai capabile forțe de luptă. Consolidarea direcției operaționale vestice rămâne prioritatea Moscovei". (Muzyka, p. 4). Militarizarea oblastului se află pe o pantă ascendentă în ultimii 20 ani. Această stare este justificată de reformele armatei ruse din regiune, de echipamentul militar nou transportat în oblast, de disponibilitatea sporită, caracterizată prin staționarea unui număr mare de militari, constanța exercițiilor militare efectuate în oblast, îmbunătățirea sprijinului de luptă și a logisticii.

Zapad 2021 a fost cel mai mare exercițiu militar executat în regiunea vestică a țării de unde, cred rușii, că vine cea mai mare amenințare: Occidentul. La acest exercițiu au participat militari din țări precum Rusia, Belarus, India, Kazahstan, Armenia, Mongolia, Kyrgystan și observatori din China, Vietnam, Sri Lanka, Pakistan, Myanmar, Uzbekistan. Kremlinul încearcă de mai mulți ani să mărească interoperabilitatea armatei beloruse cu cea rusă și, de asemenea, să obișnuiască belorușii cu prezența activă a militarilor ruși pe teritoriul lor. „Exercițiile Zapad 2021 vor sprijini eforturile lui Putin de a stabili o prezență militară rusă continuă în Belarus. Zapad 2021 va pune accentul pe activitățile logistice necesare pentru a stabili liniile de aprovizionare ce pot susține prezența Rusiei în Belarus”. (Barros, 2021, p. 3). Conform analiștilor, Rusia și Belarusia au avut exerciții militare comune aproape lunar începând cu august 2020. „În timpul exercițiului militar Zapad de anul trecut, trupele ruse și beloruse au practicat închiderea coridorului Suwalki atacând din Belarus în direcția Kaliningrad”. (Deni, 2022).

CONCLUZII

Chiar dacă Kaliningradul este cel mai mic subiect federal al Rusiei, acesta poate fi comparat cu o piesă foarte importantă de șah atunci când vine vorba despre meciul pe care-l duc rușii împotriva Occidentului. Regiunea are atât importanță militară, dar poate reprezenta și o foarte mare slăbiciune a Rusiei, deoarece, într-un război total, rezidenții Kaliningradului nu ar avea scăpare. Pentru politica externă a Rusiei, un Kaliningrad înarmat înseamnă dominarea statelor baltice și, poate, chiar a întregii mări. Pe plan intern, Kremlinul vrea să-și demonstreze capacitatea de putere mondială prin protejarea până și a acestei exclave aflate la peste o mie de kilometri de Moscova și încercuită doar de puteri ostile.

BIBLIOGRAFIE:

1. Barros, G. (2021). *Belarus Warning Update: Moscow and Minsk Hold Simultaneous Combat Readiness Exercises in Kaliningrad, Mainland Russia, and Belarus*. Institute for the Study of War, <https://www.jstor.org/stable/resrep28894>, accesat la 4 septembrie 2022.

2. Blank, J.S., Forsström, P. (2019). *The Russian Military in Contemporary Perspective*. Publicată de Strategic Studies Institute (US Army War College), <https://www.jstor.org/stable/resrep20098>, accesat la 21 septembrie 2022.
3. Deni, J.R. (2022). *NATO must prepare to defend its weakest point – the Suwalki Corridor*. NATO Must Prepare to Defend Its Weakest Point – the Suwalki Corridor. Foreign Policy.
4. Marcus, J. (2017). *Russian Zapad military exercise in Belarus raises tension*. Russian Zapad military exercise in Belarus raises tension – BBC News.
5. Menkiszak, M., Strzelecki, J., Żochowski, P., Wilk, A., Domańska, M., Wiśniewska, I. (2016). *Kaliningrad Oblast 2016. The society, economy and army*. Varșovia: Ośrodek Studiów Wschodnich Report.
6. Moses, J.C. (2004). Journal Article: *The Politics of Kaliningrad Oblast: a Borderline of the Russian Federation*. The Russian Review, vol. 63, nr. 1, <https://www.jstor.org/stable/3664694>, accesat la 12 septembrie 2022.
7. Muzyka, K. (2021). Rochan Consulting. *Russian Forces in the Western Military District*. CNA's Occasional Paper series.
8. Sebestov, A., Zotova, M.V. (2013). *Geography and economy of the Kaliningrad region: limitations and prospects of development*. Moscova: Institute of geography of the Russian Academy of Science.
9. Sukhankin, S. (2016). *Kaliningrad: Russia's stagnant enclave*, https://ecfr.eu/article/commentary_kaliningrad_russias_stagnant_enclave_6052/, accesat la 28 august 2022.
10. Vinokurov, E. (2004). *Economic Prospects for Kaliningrad. Between EU Enlargement and Russia's integration into the world economy*. Center for European Policy Studies. CEPS Working Document nr. 201.
11. Vinokurov, E. (2007). *Kaliningrad. Enclaves and Economic Integration*. Special Report. Center for European Policy Studies.
12. Wesrelund, F. (2017). *Russia's Military Strategy and Force Structure in Kaliningrad*. Swedish Defence Research Agency.
13. Wolff, S. (2022). *Kaliningrad: Russia's unsinkable aircraft carrier deep in NATO territory*. Kaliningrad: Russia's 'unsinkable aircraft carrier' deep in NATO territory, theconversation.com, accesat la 12 septembrie 2022.
14. *Kaliningrad Special Defence District (KOR)*. Kaliningrad Special Defence District (KOR), [globalsecurity.org](https://www.globalsecurity.org), accesat la 21 septembrie 2022.
15. *Kaliningrad: Russia's stagnant enclave*. Kaliningrad: Russia's stagnant enclave – European Council on Foreign Relations, ecfr.eu, accesat la 21 septembrie 2022.
16. OEC (2022). *Kaliningrad Region*. Informații preluate din Observatorul complexității economiilor. The Observatory of Economic Complexity, https://oec.world/en/profile/subnational_rus/kaliningrad-region?redirect=true, accesat la 23 septembrie 2022.
17. *Zapad („West”) exercises*, [globalsecurity.org](https://www.globalsecurity.org), accesat la 17 septembrie 2022.
18. http://www.castlesofpoland.com/prusy/krol_po131_en.htm, <https://ro.depositphotos.com/300702724/stock-photo-kaliningrad-russia-august-24-2019.html>, accesat la 15 septembrie 2022.